

УДК 37.016:821.161.2Сковорода]:130.123.4

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.4.2022.04>

Василь Шуляр,
 ORCID iD 0000-0001-8643-0105
 доктор педагогічних наук, доцент,
 професор кафедри теорії й методики мовно-
 літературної та художньо-естетичної освіти
 Миколаївський обласний інститут
 післядипломної педагогічної освіти
 вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
 vasyi.shuliar@moippo.mk.ua

КОНЦЕПТ «ДУХОВНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ОСОБИСТОСТІ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ЦІННІСТЬ У СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджено концепт «духовної цілісності особистості». Обґрунтовано актуальність проблеми з огляду на важливість спадщини Григорія Сковороди в системі сучасних ціннісних орієнтирів. Проаналізовано складники духовної цілісності особистості. Трансформовано напрацьоване до системи літературної освіти в цілому. Пояснено необхідність упровадження нових базових засад концепту «духовна цілісність особистості» під час читацької діяльності школярів. Використано тексти Г. Сковороди за модельною програмою для 6 класу. Розроблено моделі до концепту «духовна цілісність особистості» шляхом візуалізації. Використано засади філософії тріадності для розуміння дій суб'єктів літературної освіти. Запропоновано методичні рекомендації щодо вивчення творів Г. Сковороди. З урахуванням складників концепту «духовна цілісність особистості» розроблено і представлено модель літературного заняття за байкою «Бджола і Шершень».

Проаналізовано наукові публікації філософів, педагогів, методистів у контексті проблеми формування духовності, нормативні документи та навчальну модельну програму «Українська література» Нової української школи. Досліджено досвід учителів-практиків щодо вивчення творів Григорія Сковороди.

Перспективним вектором вивчення спадщини філософа, актуальним для учнів-читачів старшої школи, є компаративний аналіз концепту «сад» у творах Г. Сковороди, М. Вінграновського, Д. Кременя.

Ключові слова: «Бджола і Шершень»; візуалізування; Григорій Сковорода; «духовна цілісність особистості»; духовність; концепт; трансформаційні процеси; «тривимірність світу»; тріадність.

© Шуляр В. І., 2022

Постановка проблеми. Духовність як фундаментальне явище знайшло своє відображення у філософії взагалі і в спадщині Григорія Савовича Сковороди зокрема. Проблема духовності, як і поняття «дух» і «душа» з позиції міфологічного світогляду,

розкривалися як об'єкти або/і як суб'єкти. Нині філософська рефлексія сконцентрована на процесах їхньої взаємодії. Універсум «дух» – «душа» – «духовність» у філософській думці Григорія Сковороди вписується у філософію тріадності, що сприятиме

усвідомленню або/і переосмисленню феномену людини, яка інтегрує в собі соціальне й духовне. Такий феномен відбитий і в текстах художніх творів. Ціннісно-етична стратегія в системі літературної освіти та погляди Григорія Сковороди нададуть можливість учням-читачам виявляти ці складники в поведінковій діяльності персонажів та вибудовувати власну акметраєкторію духовного розвитку.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю з'ясування складників духовної цілісності людини за Григорієм Сковородою та обґрунтування поведінкової моделі учнів-читачів в умовах інтенсивного розвитку соціокультурологічного середовища взагалі та освітнього в закладах Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Філософія людини, її меж у сучасному культурному просторі досліджується Назіпом Хамітовим, Ларисою Гармаш, Світланою Криловою, де «наскрізним був і методологічний підхід, визначений як метаантропология – вчення про буденний, граничний та метаграничний виміри людського буття, про фундаментальні перспективи людини та людства» (Хамітов Н. В., 2016, с. 15). Сутність духовного життя людини й суспільства, концепт духовної цілісності особистості, її реалізації, творчої діяльності розглядає Лариса Харченко (Харченко Л. М., 2019; 2020). Проблема духовного та душевного вимірів людського буття, про сенс життя людини, пошук щастя, істини і пізнання самого себе досліджувала у творчості Григорія Сковороди Ярина Березанська (Березанська Я. М., 2017). Головні філософські аксіоми Г. С. Сковороди взагалі та кордоцентричну традицію зокрема висвітлив Леонід Чупрій (Чупрій Л. В., 2020), наголошуючи, що розум і віра (за Григорієм Сковородою) нерозривно пов'язані між собою як зовнішнє і внутрішнє буття людини. Спільним для названих дослідників є вчення про існування «двох натур» і «трьох світів». Саме ці ідеї є проблемою нашого дослідження.

Для розуміння означеного звертаємо увагу на деякі філософсько-світоглядні, літературознавчі та методичні праці, які є дотичними до нашої проблеми, зокрема: «Сковорода Григорій: образ мислителя» (Нічик В. М., 1997), «Мудрець з Чорнухинського краю» (Булда М. І., 2006), «Наш першорозум: вивчення творчості Г. Сковороди в школах, ліцеях, гімназіях, коледжах» (Токмань Г. Л., 2012); тематичні розробки занять (Крупа Н. П., 2020).

Мета статті – проаналізувати концептуальні складники духовної цілісності особистості за Григорієм Сковородою в системі літературної освіти як цінність на прикладі вивчення байки «Бджола і Шершень».

Завдання допису передбачають:

- обґрунтування необхідності впровадження нових базових засад концепту «духовна цілісність особистості» під час читацької діяльності школярів із творами Григорія Сковороди за модельними програмами Нової української школи;
- розроблення низки логіко-семіотичних моделей до концепту «духовна цілісність особистості» через візуалізацію із використанням засад філософії тріадності;
- надання методичних рекомендацій словесникам щодо вивчення творів Г. С. Сковороди, зокрема байки «Бджола і Шершень», використовуючи логіко-семіотичні моделі до концепту «духовної цілісності особистості».

Роздуми філософа про щастя людини як цінність в етичному вченні матеріалізувалися в концепцію «двох натур». У творі «Про Бога» Г. С. Сковорода зафіксує: «Увесь світ складається з двох натур: одна видима, друга – невидима. Видима натура зветься твар, а невидима – Бог. У стародавніх [людей] Бог звався «розум усесвітній». Йому в них були різні імена: натура, буття речей, вічність, час, доля, необхідність, фортуна та ін. А в християн найвідоміші

його імена такі: дух, Господь, цар, отець, розум, істина. ... Що ж до видимої натури, то їй також не одне ім'я, наприклад: речовина чи матерія, земля, плоть, тінь та ін. ...» (Сковорода Г. С., 1994, т. 2, с. 141).

Процитоване засвідчує, що для Г. Сковороди значущим є весь Усесвіт – макрокосм. Йому немає ні початку ні кінця. У цьому світі – незліченні світи. Цей світ – вічний і безмежний. Тут важливі не зовнішні ознаки, а пізнання внутрішнього значення. Через суть окремих речей зможемо досягнути таємничість розвитку всесвіту. Внутрішня невидима суть речей, за Сковородою, завжди пов'язана з видимою через зовнішню форму. Вона (форма) визначається ритмом, симетрією, пропорцією. Це безпосередньо стосується і розуміння змісту і форми художнього твору. Через зміст пізнаємо форму або/і через форму – зміст.

Головне відчутти / помітити / зрозуміти цю внутрішню єдність, щоб одержати естетичне задоволення.

Філософські погляди Г. С. Сковороди мають великий обшар: «концепція самопізнання», «філософія серця», ідея «сродної праці», етичний ідеал «нерівної рівності», модель «духовної людини», ідея «трьох світів» та ін. Означене матиме реалізацію в сучасному світі, якщо його формування здійснюється через освіту (як мінімум). Це забезпечить формування світогляду здобувачів освіти, що згодом перейде у моральні норми й закріпиться через шкільні активності, діяльнісну складову організації життєтворчості школярів. Такі трансформаційні процеси в системі освіти можемо візуалізувати, використовуючи філософію тріадності та логіко-семіотичне моделювання:

Рис. 1. Трансформаційні процеси духовного освітнього процесу

Джерело: авторський варіант моделі

Варто зазначити, що такі підходи відповідають глибинним традиціям філософської думки взагалі та спадщини Григорія Сковороди зокрема. Для нашого дослідження важлива ідея «трьох світів», яку сповідував український філософ. У своїй переосмисленій останній книзі-діалозі він зазначить: «Є ж три світи. Перший є всезагальний і світ населений, де живе все народжене. Цей, складений із незліченних світ-світів, і є великий світ. Інші два часткові й малі світи. Перший – мікрокосм, тобто світик, малий світ, або людина, Другий світ символічний, тобто Біблія. У населеному будь-якому світі сонце є його око, і око це є сонце. А як сонце є голова світу, то не дивно, що людина названа мікрокосм, тобто маленький світ. А Біблія є символічний світ, тому що в ній збір небесних, земних і глибинних створінь фігури, щоб вони були монументами, які ведуть нашу думку у поняття вічної природи, прихованої у тлінній так, як малюнок у фарбах своїх» (Сковоро-

да Г. С., 1994, т. 2, с. 145).

Головним світом, за Г. Сковородою, є Всесвіт – макрокосм. Він містить у собі все народжене і складається із незліченних світів. Цей світ вічний і безмежний, немає ні початку ні кінця. Символічний світ «земних і глибинних створінь» потребує осягнення / розуміння внутрішньої суті окремих речей. Це допоможе осягнути таємничість розвитку всього Всесвіту. Вони («створіння») мають між собою взаємопов'язані зв'язки, ці невидимі зв'язки між змістом і формою визначаються ритмом, симетрією, пропорцією, розмірами, об'ємами тощо.

Другим світом є малий світ – мікрокосм – світ людини. Осмислюючи феномен людини, Г. Сковорода підводить до розуміння інтеграційної моделі людини-духовної. Духовний універсум («світ як ціле») людини має ще свій початок і базується на міфологічному світогляді. Універсум духовної людини містить три складники, які відбиті в логіко-семіотичній моделі (рис. 2):

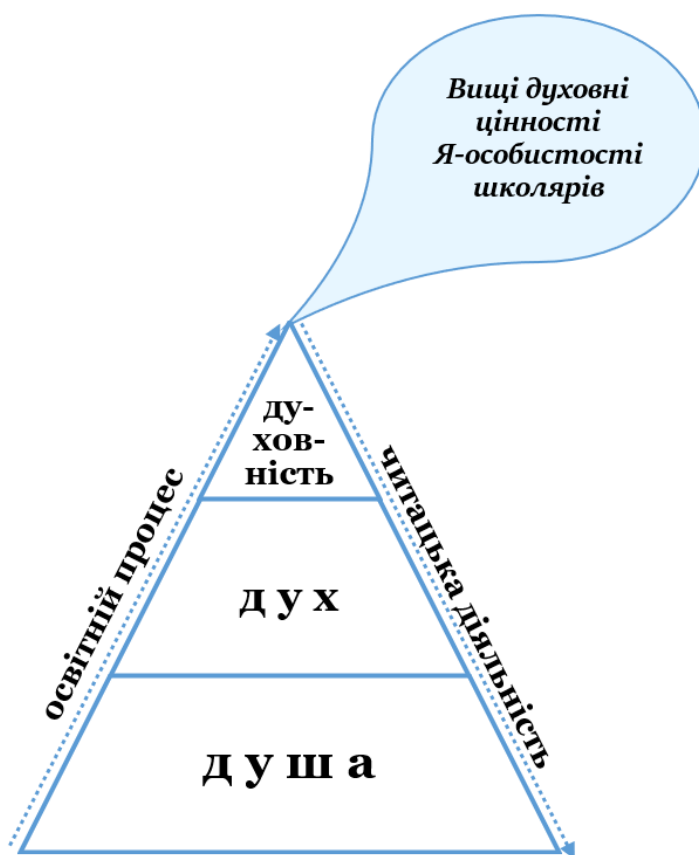

Рис. 2. Складники духовного універсуму «людина»

Джерело: авторський варіант

Смислові обсяги понять «духовність» і «душевність», за твердженням Ірини Степаненко, встановлені ще не достатньо точно. Філософи ведуть дискусію щодо смислової розбіжності понять «духовність» і «душевність» (Степаненко І. В., 2005). Більшість праць описового характеру. Автор здійснив спробу провести це на категоріально-ідентифікаційному рівні.

Зробимо деякий коментар понять. Душа – це життєдайне джерело, що є сутністю внутрішнього світу людини і має матеріальну оболонку. Внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та роздумами. Дух (як раціональна, надприродна істота без матеріального тіла: янгол, демон, ельфи, феї, злий дух і т. ін.) – психічні здібності, свідомість, мислення; внутрішній стан, моральна сила людини, колективу; досягнення людського духу почуттями. Духовність – це ідеал, якого прагнула й прагне людина у власному розвитку, орієнтація на вищі, абсолютні цінності, а також це є прояв зрілості психіки особистості діяльністю сигнальної системи (за Філософським енциклопедичним словником та Академічним тлумачним словником української мови). «Духовність – це завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це отой безкінечний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожним» (Екстракт 150, 2009, с. 117). Попередньо можемо зробити висновок: за уявленням Григорія Сковороди, усе, що відбувається / здійснюється / вершиться у світі – макрокосмі, знаходить своє логічне продовження / утвердження / завершення в людині – мікрокосмі. Пізнавати світ – необмежена можливість кожного / кожної людини. Пізнання світу і себе-самого відбувається з прагненням людини до Бога, Природи, Всесвіту без посередників.

Третім світом, за Г. Сковородою, є світ символічний, що ототожнюється з Біблією. Біблії приписується існування двох натур – зовнішньої і внутрішньої. Зовнішнє розуміється як наявність текстів (міфів, легенд,

оповідей, оповідок і т. ін.), внутрішнє – це таємниче значення, яке закладено у змісті: корисне і повчальне. Тому книги Святого Письма Старого та Нового Заповіту (за Г. Сковородою) – джерело знань. Отож ним вибудовується третій світ – світ символів, підтексти якого прочитуватимуться кожним / кожною по-своєму. Це викликано ще й тим, що, пізнаючи світ на раціонально-понятійному або/і образно-поетичному рівнях, маємо надавати великого значення ще й життєвій символіці, увідповіднювати суспільні істини й чуттєві образи реальності (Сковорода Г. С., 2010).

Необхідно взяти до уваги ще й той факт, що символи здатні більш або менш бути нейтральними до того змісту, який вони відображають. З позиції духовно-практичної форми сприйняття / спілкування людей пізнання символів може бути різним і не виправдати їхніх сподівань. Одні символи сприйматимуться, інші заперечуватимуться або викликатимуть дискусії. Одні і ті ж символи / категорії: краса і потворність, добро і зло, гармонія і дисонанс тощо відображатимуться і сприйматимуться кожним / кожною по-різному. Сприйняття може бути перебільшеним, одностороннім, суперечливим, і тоді втрачатиметься діалектика рівноваги поглядів / ставлень / думок. За такої ситуації людині прийдеється робити вибір. Такий вибір має робити учень-читач / учениця-читачка, висловлюючи своє ставлення до описаного. Обираючи свою позицію, він / вона керуватиметься своїм ціннісно-етичним досвідом на сьогодні і має нести персональну відповідальність за свій вибір / позицію. А символи в художньому тексті виступають образною формою істини. Віднайти цю чи свою істину – завдання інтелігентного / вдумливого / компетентного читача / читачки.

Усі три світи узгоджуються між собою завдяки єдності духу, який їх наповнював. Окрім «двох доріг», якими може пройти людина в житті, є третя. Перший шлях – «десний», тобто чесний, мирний, праведний, справжній. Шлях лівий – шлях «шуйця», або образний вислів «венгер» –

як рибацька сітка: широка на вході та тісна на виході. Це шлях неправди, злочинства, підлабузництва, продажу, хабарництва, убивства, боротьби. Це дорога в нікуди: має широкий вхід, туди легко потрапити, а вийти або зійти з цього шляху вдається лише одиницям. Є третій шлях між «десним» і «шуйцем» (шлях лівої руки, або шлях «вен-тер»). Це шлях удаваної святості, показової праведності, прихованої щирості (лицемірства), безпідставної справедливості, умовної законності, невиправданих рішень та ін. На цей шлях потрапляють ті, хто не визначився зі своєю системою цінностей, не обрав ті етичні норми, які допоможуть зберегти себе самого, не втратити своє Я. Про людське око вони такі, а насправді система цінностей зовсім інша: «лицем святі, а серцем – від усіх беззаконніші» (Г. Сковорода). Люди, обравши третій (центральный, широкий) шлях, не приймаються: «шуйці»

(ліві) їх цураються, а «десні» (праві) відрікаються (Сковорода Г. С., 1994, том 2, с. 74; Діалог, 2010).

Візуалізувати концепцію Григорія Сковороди про «три світи / шляхи» можемо, використовуючи логіко-семіотичне моделювання на засадах філософії тріадності (рис. 6).

Змальовуючи «три шляхи» як життєві дороги людини, Григорій Сковорода вибудував для сучасної людини, відтак і для учнів-читачів, тривимірність вибору в тій чи іншій діяльності: читацькій, життєвій, професійній, суспільній тощо. Ціннісну парадигму може обирати учень-читач / учениця-читачка за поведінковою моделлю життєдіяльності автора – літературного персонажа – власним переконанням. Вибір за кожним / кожною. Ціннісні орієнтири можуть вибудовуватися за однією з моделей, яка подана на рис. 6.

Рис. 6. «Тривимірність» світу за Г. Сковородою і вибір учнів-читачів

Джерело: авторський варіант

Запропонована модель «тривимірного» світу українського філософа орієнтує сучасних учнів-читачів, на яку систему ціннісно-етичних норм він / вона може орієнтувати себе, щоб бути істинним українцем, який обере благий або химерний шлях. Шлях правди / добротності / добротності чи шляхи «срібллюбні / честлюбні / облесливості» (за Г. С. Сковородою, 1994, т. 2, с. 74; Діалог, 2010). Григорій Савович Сковорода розширив межі людського вибору своєї життєвої дороги, громадянської позиції, професійності у «сродній праці».

Ці соціальні ролі та складники духовності демонструватимуть осмисленість свого вибору, персональну відповідальність у прийнятому рішенні в межах суб'єктивного творення своєї соціальної / громадянської / індивідуальної дійсності. Поставивши в центр своєї філософської системи Людину, Г. Сковорода виходив із того, що маємо її озброїти засобами, які забезпечать її щасливе життя. Модель такої системи можемо представити таким рисунком (модель рис. 7):

Рис. 7. Модель духовної цілісності «щасливої людини» (за ідеями Г. Сковороди)

Джерело: авторський варіант

Поділяємо висновок Лариси Харченко, що вчення Григорія Сковороди наближає кожного / кожну до «основ істинного знання; ... до розумного та щасливого жит-

тя ...; провідником людини в цьому виступає пізнання, яке допомагає розумно вести людські справи, прийти до розуміння свого місця в суспільстві. ... у процесі самопі-

знання людина знаходить сенс свого життя, пізнає в собі душу ...» (Харченко Л. М., 2019, с. 261–262).

Звичайно, маємо ще й піти за словом самого Григорія Сковороди щодо розуміння «щасливої людини». У листі до Михайла Ковалинського філософ запише: «Щасливий той, хто мав змогу знайти щасливе життя. Але щасливий той, хто вміє користуватися ним. Те, чого ти прагнеш, з тобою. Воно, друже, знаходиться в середині тебе. Якщо ти задоволений своєю долею, будеш спокійним. Не той щасливий, хто бажає кращого, а той, хто задоволений тим, чим він володіє».

Вимірами щасливої душі людини, за Г. С. Сковородою є: 1) пізнати самого себе, світ і себе у світі. Отож основне призначення людини – осягнення всього Божого і Бога, тобто природи, усесвіту в широкому розумінні цього поняття, 2) пізнання істини у «спорідненій праці»: гармонійним життя людини буде, якщо «споріднена» буде із тою трудовою діяльністю, яка

відповідатиме призначенню та вподобанням її. Знайшовши своє місце в житті через самопізнання – віднайдеши і свою місію громадянсько-суспільну, 3) третій вимір – свобода людини, яка дозволяє усвідомити утопічність поняття «рівна рівність». Г. Сковорода – прихильник сутнісного розуміння «нерівної рівності» людини. Сутність означеного в тому, що всі ми маємо різні здібності. У цьому сенсі люди і є нерівні, маючи свої індивідуальності. Але рівність у тому, що кожен може розвивати свої здібності / таланти / індивідуальності, закладені Богом і Природою. Сприятиме цьому пізнання істинності «спорідненої праці», яка відповідатиме внутрішній потребі та внутрішньому світу людини. Саме в кожного своя доля і свій шлях широкий у житті та професійній діяльності.

Вище викладене можемо візуалізувати логіко-семіотичною моделлю, яку вибудуємо на засадах філософії триєдності (рис. 8):

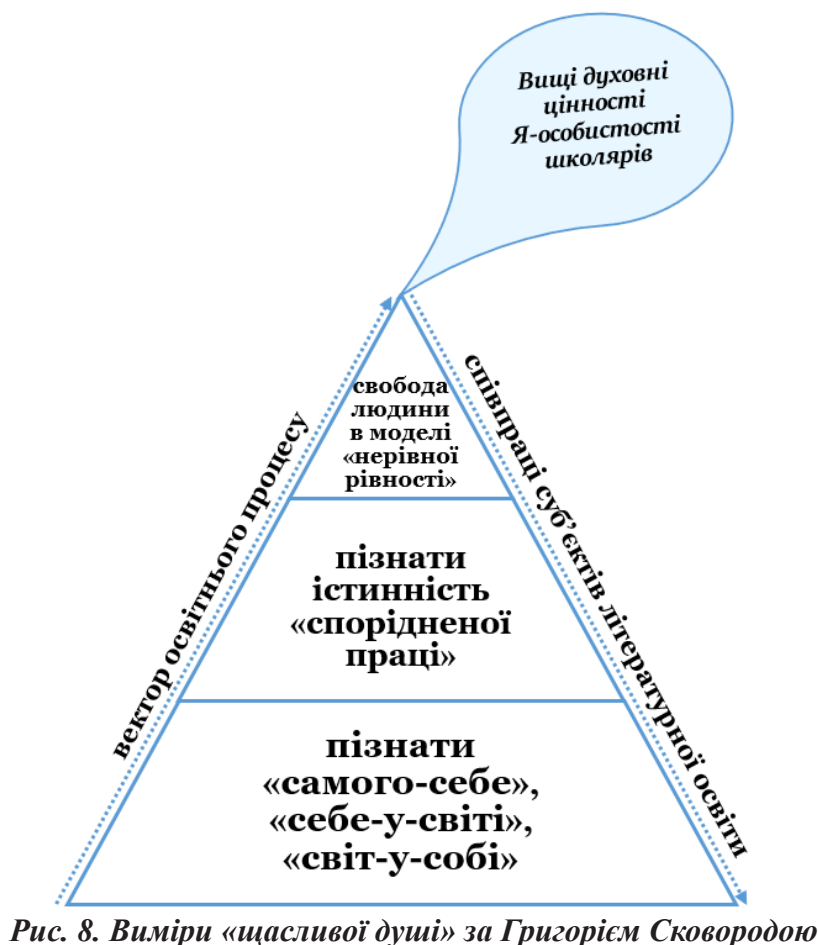

Рис. 8. Виміри «щасливої душі» за Григорієм Сковородою

Джерело: авторський варіант

Істинне знання та пізнання, як мета кожної людини, допомагають прийти до розуміння самого-себе і свого місця в житті та суспільстві. Така аксіома Григорія Сковороди має стати ціннісно-етичною нормою в системі літературної освіти школярів узагалі та під час читацької діяльності з художнім твором зокрема.

Модельними програмами з літератури Нової української школи передбачено вивчення творчості Григорія Савовича Сковороди. Для усвідомлення текстів філософа беремо за основу логіко-семіотичну модель «тривимірності» світу. Саме вона допоможе учням-читачам під час аналізу творів Г. Сковороди прочитувати підтексти та вибудовувати ціннісно-етичну стратегію своєї поведінки для життя та майбутньої професійної діяльності з урахуванням принципу «спорідненості праці». У 6 класі в розділі «Мудрість байки» передбачено вивчення творчості Г. С. Сковороди (Модельна навчальна програма. «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти, 2022):

Мудрість байки

Очікувані результати навчання: уважно слухає байки та короткі повідомлення про їх авторів, інформацію про художні особливості жанру байки; ознайомлюється з інтерпретаціями байок у різних видах мистецтва, зокрема з їх анімаційними версіями (за бажанням); висловлює свої міркування про здобутий естетичний досвід; вичерпно відповідає на запитання за змістом почутого повідомлення; розрізняє ознаки жанру байки, особливості її побудови, розуміє її сатиричний характер, алегоричний зміст; читає виразно байки, зокрема напам'ять; характеризує порушені в байках проблеми; знаходить у текстах байок теоретико-літературні поняття, пояснює їхню сутність; формулює тему та основну думку байок, рекомендованих для текстуального вивчення; характеризує персонажів байок, їхню поведінку та вчинки; проводить паралелі між образами і ситуаціями, зображеними в байках, і влас-

ним життєвим досвідом для формування базових морально-етичних норм; формулює висновки відповідно до поставленого завдання на основі аналізу байок про їхню фольклорну основу, викривальний зміст і повчальний характер, художні особливості, композиційні елементи та морально-етичне спрямування змісту творів; створює за мотивами прочитаних казок письмові творчі роботи різних жанрів, власний медійний продукт (мультфільм, театральну сценку, відеоролик тощо); збагачує власне мовлення окремими засобами художньої виразності байок.

Григорій Сковорода. «Бджола і Шершень». Замальовка життєпису письменника. Виразне читання байок у ролях, зокрема напам'ять. Інсценізація байок. Повчальний характер і художні особливості байки. Ідея спорідненої праці в ній. Алегоричні образи Бджоли і Шершня.

ТЛ: байка (повторення), гумор (повторення), сатира.

МК: образотворче мистецтво – Карпо Трохименко «Григорій Сковорода серед народу», Опанас Заливаха «Григорій Сковорода», ілюстрації до байки «Бджола і шершень» (художниця-ілюстраторка – Анна Сезон); скульптура – Іван Кавалерідзе пам'ятники Григорію Сковороді (м. Київ, м. Харків, м. Лохвиця Полтавської обл.).

ТЛ: мораль байки.

МЗ: зарубіжні літератури, літератури національних меншин – байка в зарубіжних літературах (Модельна навчальна програма. «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти, 2022).

Модель майбутнього літературного заняття має враховувати особливості філософії тріадності, яка описана вище. Також в основі опрацювання фактів із життя філософа та змісту байки «Бджола і шершень» маємо скористатися логіко-семіотичними моделями (рис. 6–8). Вони, на наш погляд, зорієнтують читацьку діяльність суб'єктів літературної освіти на досягнення кінцевого результату. Він же визначається і може бути досягнутим, якщо ми доречно

сформулюємо тему та цільові завдання. Це потребує сконструювати логічний набір освітніх ситуацій. Їхня кількість не повинна бути більшою від кількості цільових завдань. Вони так само мають увідповіднюватись із ключовою компетентністю та базовою читацькою і наскрізним умінням. Тема формулюється із використанням дієслів або віддієслівних іменників. Маємо закласти в тему майбутню читацьку активність. Постать самого письменника має викликати в учнів подив і сприяти реалізації

принципу «ефект присутності автора». Це основні, базові настанови. Основні вимоги до моделі літературного заняття викладено автором (Шуляр В. І., 2022).

Назва літературної теми. Мудрість байки. Григорій Сковорода. «Бджола і Шершень» (такий варіант може бути записаний учителем до програмно-тематичного планування та класного журналу). Для учнів-читачів формулювання рекомендуємо подати в такому, наприклад, варіанті:

ІНФОРМАЦІЙНА КАРТКА ЛІТЕРАТУРНОГО ЗАНЯТТЯ (за компетентнісно-діяльнісною стратегією)

Тема компетентнісно-діялісного літературного заняття (КД ЛЗ):

Спорідненість праці: у чому вона? (за байкою Г. С. Сковороди «Бджола і Шершень»).

Цільові завдання (ЦЗн) КД ЛЗ (КД ЛЗ вибір їх учитель здійснює із рубрики модельної програми «Очікувані результати навчання»):

- 1) **виявляти** факти з коротких повідомлень про Григорія Сковороду, які увідповіднюються зі змістом байки;
- 2) уважно **прослухати** байку та **виокремити** порушені в байках проблеми;
- 3) **характеризувати** персонажів байок, їхню поведінку та вчинки;
- 4) **проводити** паралелі між образами і ситуаціями, зображеними в байках, і власним життєвим досвідом для формування базових морально-етичних норм;
- 5) **формулювати** висновки відповідно до поставленого завдання на основі аналізу байок;
- 6) **створювати** за мотивами байки письмову творчу роботу різного жанру або власний медійний продукт (мультфільм, театральну сценку, відеоролик, символічний текст-емодзі тощо).

Ціннісно-етичні норми: «споріднена праця» – щаслива людина.

Ціннісне ставлення: 3.6) бути готовим до пошуку різноманітних способів розв'язання проблем у процесі вивчення / дослідження цілісного художнього твору або/і картин, сцен, дій, яв тощо.

Читацька компетентність: аксіологічна (ціннісно-етична)

Наскрізні вміння: 1.5) наводити приклади дотримання ціннісно-етичних норм з опорою на текст.

Читацькі (предметні) вміння: 2.8) обґрунтовувати вибір ціннісно-поведінкової моделі літературного персонажа, висловлювати своє ставлення з проєкцією на власну позицію.

Тип літературного заняття: формування аксіологічної компетентності.

СЮЖЕТНО-ЗМІСТОВІ ЛІНІЇ ДІАЛОГОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ВЧИТЕЛЯ-ЛІТЕРАТОРА З УЧНЯМИ-ЧИТАЧАМИ

Методичний коментар 1:

Набір освітніх ситуацій (ОСн) до моделі літературного заняття (не ставимо за

мету подати цілісну модель заняття, зацентруємо на деяких ОС, які продемонструють учням-читачам цілісну модель людини, її поведінку-місію в житті як цінність).

1. Поетапний ціннісно-етичний вибір учнями-читачами (фактів із біографії письменника, художнього твору в цілому, літературних персонажів, мови художнього твору, мовлення дійових осіб і т. ін.)

Цільові завдання (ЦЗ) та освітні ситуації (ОС).

ЦЗ₁ – ОС₁: факти з життя Г. С. Сковороди.

Види діалогової читацької діяльності (ВДЧД).

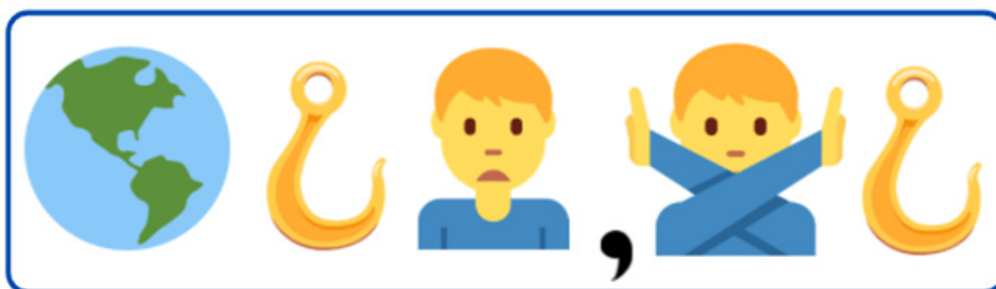
ВДЧД: опрацювання статті підручника; виокремлення фактів із біографії письменника; фіксування / систематизація фактів за образними назвами.

Проміжні результати діалогової читацької діяльності (ПР ЧД)

ПР ЧД: повідомлення за фактами; озвучення символічного тексту-емодзі; заповнена таблиця.

Слово-епілог учителя

У.: Зустріч із Григорієм Савичем Сковородою хочу розпочати з такого чудернацького тексту. Думаю, що він для вас не є новим. Кожен із вас має мобільний телефон і за його допомогою спілкується і пише такі символні тексти-емодзі. Спробуйте його прочитати («Світ ловив мене, та не спіймав»).

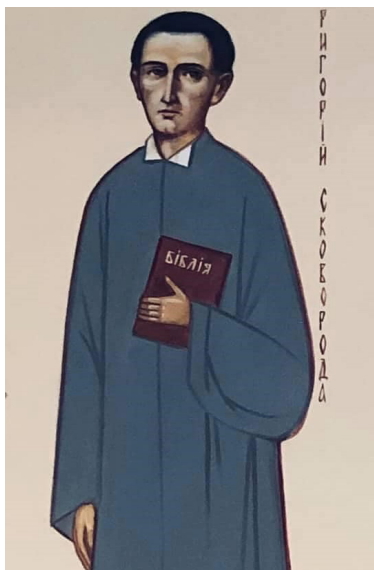
Такий вислів залишив по собі Григорій Сковорода для нащадків із проханням зробити цей напис на його пам'ятнику після смерті. Нащадки виконали його прохання (можливо продемонструвати фото та прокоментувати сам вислів). До речі, Григорій Савич сам визначив день своєї смерті, перед цим викопав могилу, переодягнувся, помолився і спочив навечно.

Методичний коментар 2:

Факти з життя філософа можемо донести до свідомості учнів-читачів із використанням незвичних тверджень та осучасненого портрета; вивченням предметних деталей, які використали художники на поданих портретах. Це допоможе викликати зацікавленість і подив в учнів-читачів.

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

1. Спробуйте за символами-знаками прочитати девіз / місію / зміст життя Григорія Сковороди? Удома, за бажанням, із поданих у картці читача матеріалів, обрати афоризм, який узгоджується із запропонованим ілюстрованим портретом.
2. Розглянувши портрети Григорія Сковороди, виокреміть предметні деталі. Про що вони свідчать?
3. Прокоментуйте твердження, навівши факти із біографії письменника (за статтею підручника, за повідомленнями підготовлених учнів-читачів та розповіддю вчителя).

Твердження:

1. Сковорода – учень-індиго.
2. Сковорода – студент-хіпстер.
3. Сковорода – учитель-змінотворець.
4. Сковорода – новатор профорієнтації.
5. Сковорода – чайлдфрі.
6. Сковорода – сучасний коуч.
7. Сковорода – мандрівний блогер.

ЦЗ2 – ОС2 і ЦЗ3 – ОС3: прослуховування байки, ознайомлення з персонажами байки та її проблематикою.

Методичний коментар 3:

Байка складається із двох частин: сюжетної і дидактичної (повчальної, моралі, «сили» за Г. Сковородою). Прослухавши сюжетну частину, визначаємо головних героїв і з'ясовуємо тему та підтексти образів.

Озвучивши повчальну частину – зіставляємо припущення читачів із авторським трактуванням. Визначаємо ідею. Виявляємо проблематику з позиції автора або/і учасників діалогу: за твердженнями Бджоли і Шершня, заповнюючи таблицю.

ЦЗ4 – ОС4 : перший ціннісно-етичний вибір учнів-читачів

Методичний коментар 4:

Ціннісно-етичний вибір учнями-читачами має відбуватися поетапно. Визначен-

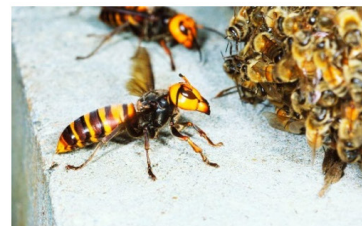
ня читацької позиції в оцінці літературних персонажів має відбуватися в ідеалі тричі упродовж літературного заняття. А саме: під час первинного ознайомлення зі змістом художнього твору. Удруге – після обговорення. І втретє – після поглибленого аналізу, інтерпретування, дискусії, вивчення довідкових матеріалів, фактів, причин тощо).

Подану таблицю заповнюють учні-читачі після прочитання сюжетної частини, роблять це самостійно. Удруге – ознайомившись із дидактичною частиною та після обговорення прочитаного. Третій раз це буде здійснено, коли учні-читачі заглибились у зміст і форму художнього твору в цілому, у нашому випадку – байку Г. Сковороди «Бджола і Шершень».

Бджола і Шершень: моє ставлення

- трудяги, - продуктивні, - корисні,
- шкідливі, - необхідні, - убивці,
- трутні, - роботящі, - мирні,
- агресивні, - розумні, - крадії,
- споживачі,

ВЧД: прослуховування байки; читання сюжетної частини (учителем або/і в особах підготовленими учнями-читачами; з'ясування системи образів і їхніх підтекстів; виокремлення проблематики та ідеї байки).

ПР ЧД: виразне читання; заповнена таблиця: образи, підтексти, ставлення, проблеми, тема, ідея.

Методичний коментар 5: робота з таблицею «Бджола і Шершень» заповнюють учні-читачі впродовж усього заняття, поетапно, із коментарями вчителя та шести-класників. Така робота здійснюватиметься в три етапи і позначена цифрами: 1, 2, 3. Характеристики-оцінки Бджоли і Шершня вміщено по центру. Щоб уникнути авторського (учительського) впливу, мовні конструкції подано в множині. Обрану одну з них до літературних персонажів учні-читачі позначають у спеціальній колонці (ліворуч до Бджоли, праворуч – до Шершня) в один із таких способів: + або √.

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

1. Прослухайте / прочитайте сюжетну частину байки і самостійно визначтеся зі своїм оцінним судженням: яка ціннісна характеристика відповідає персонажам байки в цій частині.
2. Прочитайте повчальну частину (дидактичну, «силу»). Виокремте ціннісне ставлення автора до літературних персонажів і вдруге (другій колонці) поставте позначку, яка засвідчує згоду із поглядом (ціннісне ставлення) Г. Сковороди.
3. Після аналізу та інтерпретування тверджень виконайте такі ж дії знову. Зіставте: чи змінювалося ваше оцінне ставлення до Бджоли і Шершня.
4. Заповніть останню частину таблиці: висновок-позиція читача / читачки. Щоб не помилитися й бути об'єктивним у ціннісному ставленні, дайте відповідь на питання: якщо в шершня так багато негативних характеристик, то для чого він з'явився у природі? Можете скористатися додатковим інформативним матеріалом «Шершень».

Бджола і Шершень: моє ставлення

	1	2	3	Ціннісне ставлення		1	2	3
	сюжет. частина	«сила»	після обговор.			сюжет. частина	«сила»	після обговор.
Бджоли ?				<i>трудогяи</i>	Шершні ?			
				<i>продуктивні</i>				
				<i>корисні</i>				
				<i>шкідливі</i>				
				<i>розумні</i>				
				<i>необхідні</i>				
				<i>убивці</i>				
				<i>трутні</i>				
				<i>роботящі</i>				
				<i>мирні</i>				
				<i>агресивні</i>				
				<i>крадії</i>				
			<i>споживачі</i>					
Бджола –				У байці	Шершень –			
Бджола –				У природі	Шершень –			

2. Бджола і Шершень: твердження – проблема

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

1. Випишіть із тексту байки «Бджола і Шершень» твердження персонажів.
2. До виписаних тверджень сформулюйте проблему, яку порушив у байці автор, і запишіть до правої колонки.
3. Обговоріть із товаришем по партії варіанти «теми» та «ідеї» байки і внесіть запис до таблиці.

Твердження персонажів	Проблема
<i>«плоди твоєї праці корисні не так тобі, людям»</i>	Людина і суспільство
	Сенс життя кожного
	Праця і безділля
	Людське покликання
Тема:	
Ідея:	

3. Філософська мудрість байки як людська цінність

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

1. До алегоричного образу підберіть авторське твердження-розуміння і впишіть до правої колонки.
2. Потрактуйте образний вислів: «замкнута бджола в достатку». Який його підтекст: прямий чи прихований?

Алегоричні образи	Авторське твердження-потракткування*
Шершень	Шершень – крадій, трутень, споживач
Бджола	... «герб мудрої людини», «трудиться в сродному ділі»
Студент	«навіщо ... учитись, коли не матимеш достатку»
Кіт веселий	«коли полюю на зайця»
Мисливець	«коли я полюю»
Бадьорий кіт	«коли цілу ніч бродить або сидить біля норища ... і не їсть мишу»
<i>Замкнута бджола в достатку</i>	«... помре з нудьги», коли її покликання «літати на цвітоносних луках»

* праву колонку учні-читачі заповнюють як результат групової роботи під керівництвом і за підтримки вчителя літератури

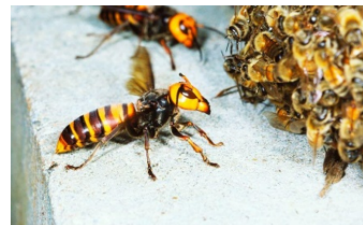
ЦЗ4 – ОС4 : поетапний другий ціннісно-етичний вибір

Методичний коментар 6: визначення читацької позиції в оцінці літературних персонажів має відбуватися в ідеалі тричі упродовж літературного заняття. А саме: під час первинного ознайомлення зі змістом художнього твору. Удруге – після обговорення. І втретє – після поглибленого аналізу, інтерпретування, дискусії, вивчення довідкових матеріалів, фактів, причин тощо).

4. Бджола і Шершень: моє ставлення

- трудяги, - продуктивні, - корисні,
- шкідливі, - необхідні, - вбивці,
- трутні, - роботящі, - мирні,
- агресивні, - розумні,
- крадії, - споживачі

ЦЗ4 – ОС4 : мій морально-етичний вибір

ВЧД: прочитання «сили» байки; виокремлення порад; увідповіднення порад із життєвими шляхами; заповнення узагальнювальної таблиці.

ПР ЧД: набір порад; вибрані поради відповідно до шляхів із коментарем.

5. Поради Григорія Сковороди і твій вибір

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

1. Перечитайте «силу» байки «Бджола і Шершень» у перекладі Миколи Зерова, Петра Пелеха, Валерія Шевчука.
2. Виокремте поради, які можуть бути твоїми орієнтирами до дії, або виявіть ті поради, які ти не хотів / не хотіла б набути від життя.

... «Немає гіршої муки, як хворіти думками, а хворіють думки, позбавляючись природженого діла. І немає більшої радості, аніж жити за покліканням. Солодка тут праця тілесна, терпіння тіла і сама смерть його тоді, бо душа, володарка людини, втішається природженим ділом. Або так жити, або мусиш умерти. Старий Катон чим мудрий і щасливий? Не недостатком, не чином тим, що йде за натурою, як видно з Цицеронової книжечки «Про старість» ...

Але ж розкусити треба, що то значить – жити за натурою. Про се сказав древній Епікур таке: «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним».

Методичний коментар 7: виокремлені поради учні-читачі вписують до таблиці самостійно або/і під керівництвом учителя. До обраної – додають свій коментар. Для зручності подаємо виписані нами поради філософа.

Поради від Григорія Сковороди: твій вибір

Поради Г. Сковороди	<ol style="list-style-type: none"> 1. Коли «хворіти думками» – «хворіють думки, позбавляючись природженого діла». 2. «... немає більшої радості, аніж жити за покліканням». 3. «Солодка тут праця тілесна». 4. «Душа, володарка людини, втішається природженим ділом». 5. «Подяка блаженній натурі за те, що потрібне зробила неважким, а важке непотрібним».
--------------------------------	--

Порада для мого майбутнього	
Мій коментар	

6. Життєвий шлях людини (за Г. Сковородою) і вибір кожним / кожною

« ... розкусити треба, що то значить – жити за натурою? »

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

1. Перечитайте назви «життєвих шляхів людини». Прокоментуйте зміст один одному (див. табл. далі).
2. Прочитайте афоризми-поради Г. Сковороди. З'ясуйте їхні підтексти, можете обмінятися думками про їхні смисли / значення.

3. У відповідність вибір із життєвим шляхом людини, уписавши пораду або її номер (якщо бракує часу) від Григорія Сковороди до правої колонки таблиці.

Матеріал для використання:

1. Плоди твоєї праці корисні не так тобі, як людям.
2. Найбільша радість – жити за покликанням.
3. Плоди твоєї праці шкодять тобі.
4. Солодка праця – тілесна (фізична).
5. Плоди твоєї праці замість винагороди приносять тобі погибель.
6. Душа втішається природженим ділом.
7. Нема більшої радості, як жити за натурою.
8. Більша втіха збирати мед, аніж його споживати.
9. Купаючись у меду – «для нас найлютіша мука».
10. Збирати мед – найбільша дурість.
11. Солодка тут праця тілесна, ... бо душа, володарка людини, втішається природженим ділом.

« ... розкусити треба, що то значить – жити за натурою?»

Життєві шляхи	Поради від Г. Сковороди
1. Шлях істини	
2. Шлях помилок	
3. Шлях удаваності	

ЦЗ5 – ОС5 : формулювати висновки відповідно до поставленого завдання на основі аналізу байок.

ВЧД: прочитання символічного тексту; конструювання висновку.

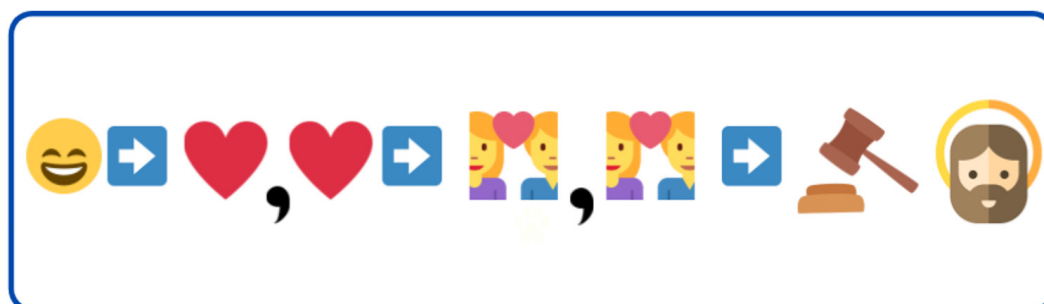
ПР ЧД: доповнений висновок.

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД: доповнити висновок

«жити за натурою» – це ... (щастя).

Якщо важко зробити висновок, то прочитай символічний текст-емодзі.

Щастя в серці, серце в любові, любов же в законі Вічного.

Методичний коментар 8: можна використати як підсумок символічний текст-емодзі, який запропоновано для домашнього завдання про «сродну працю» ...

7. Варіативні домашні завдання для учнів-читачів за їхнім вибором:

ЦЗ6 – ОС6: створювати за мотивами байки письмові творчі роботи різного жанру або власний медійний продукт (мультфільм, театральну сценку, відеоролик, символічний текст-емодзі тощо).

Завдання до діалогової читацької діяльності (ЗД ЧД):

ЗД ЧД:

- 1) підготуйте байку, обравши один із афоризмів Г. Сковороди;
- 2) самостійно оберіть байку Г. Сковороди і підготуйте виразне читання та письмовий коментар;
- 3) створіть символічний текст-емодзі та підготуйте письмовий коментар афоризму.

Можливі афоризми Григорія Сковороди для створення символічних текстів-емодзі:

1. Сродна праця – це найсолодша в світі річ (Г. С. Сковорода).

2. Роби те, до чого народжений. (Г. С. Сковорода).

3. Де труд, там і спочинок, де турбота, там і радість (Г. С. Сковорода).

Тексти-емодзі виконала студентка А. Тв. на мобільному телефоні упродовж 3 хв.

Методичний коментар 9: запропонуйте учням-читачам для виконання домашнього завдання консультацію про підготовку «символьного тексту-емодзі». Перша частина – консультація-коментар для вчителя, друга – для учнів-читачів.

Консультація для вчителів літератури та учнів-читачів, які прийняли рішення скласти текст-емодзі. Поняття «символьний текст-емодзі» подаємо в авторському варіанті:

1. **Символьний текст-емодзі** – це зв'язний візуалізований текст, що передає інформацію / повідомлення / твердження за допомогою письмового знака, що означає слово-поняття (ідеограми), та схематичного зображення людського обличчя для відтворення емоцій / почуттів / станів (смайл, а також емотикон, емограму), які використовують в електронних повідомленнях та на вебсторінках.

Символьний текст-емодзі як набір символів-знаків має враховувати та демонструвати низку характеристик:

- 1) точність відбиття змісту повідомлення,
- 2) у відповідність символу зі значенням слова,
- 3) послідовність у використанні символів,

- 4) набір символів не повинен заплутати читача у прочитанні,
- 5) однозначність прочитання підтексту обраного символу / знака,
- 6) привабливість й естетичний складник під час відбору символів,
- 7) доречність, доцільність і дозованість використання гумористичних і саркастичних символів / знаків,
- 8) культура спілкування через візуалізацію інформації / повідомлення / твердження,
- 9) високий рівень емоційності і почуттів у візуалізованому тексті,
- 10) коректність візуалізації інформації / повідомлення / твердження.

Довідковий матеріал для учнів-читачів із Усемережжя

ШЕРШЕНЬ

Шершень – це один із найбільших представників роду ос. Ця масивна комаха розміром до 55 мм завдовжки є дуже небезпечною. Насправді від звичайної ос шершень відрізняється лише розмірами верхівки голови та заокругленим черевцем. Як і всі представники роду ос, шершні будують свої паперові гнізда. Найчастіше відрізнити гніздо шершня від гнізда звичайної ос можна за кольором. Оскільки шершні звикли будувати гнізда з гнилих пнів і гілок берез, то їхній так званий вулик має яскравий бурий колір, а гніздо ос відрізняється холодним сірим відтінком. Для будівництва свого гнізда шершні вибирають різноманітні дупла, горища та стежки. Харчуються ці комахи мухами, бджолами, осами, комарами та всіма меншими комахами. Як і всі представники ос, шершні дуже люблять солодке. Крім братів своїх менших, вони харчуються речовинами, які містять багато цукру, наприклад, медом бджіл.

Якщо не чіпати гнізда комах і не ловити їх самих, сусідство з ними буде цілком мирним. Люди самі по собі шершнів не цікавлять. Вони намагаються уникати спілкування з ними, не залітають у будинок, не сідають на їжу.

У цих комах порівняно гострий зір. Великі складні очі забезпечують зір у горизонтальній і вертикальній площинах під кутом до 360° у будь-який час доби. Вони здатні реагувати на найменший рух. Від очей до мозку кожен секунду надходять до 200 імпульсів, що приблизно у 8 разів більше, ніж у людини.

Важливу роль під час пошуку їжі відіграє нюх. Комахи вловлюють своїми рецепторами порівняно невелику кількість ароматичних хімічних сполук, які називаються складними ефірами, наприклад, метилбутират і бутилацетат, що виділяють стиглі фрукти.

До того ж, користь від них досить відчутна: шершні знищують комах, чим полегшують боротьбу зі шкідниками в саду та городі. Крім того, що робочі особи самі харчуються ними, вони ще годують личинок, які у шершнів неймовірно ненажерливі, до того ж м'ясоїдні. Дорослі особини добувають для них жуків, павуків, мух та інших комах. Шершні також полюють і на дрібних членистоногих.

Але це головні природні вороги і для звичайних робітників бджіл. Ненажерливий великий шершень і його побратими-гіганти налітають на бджолині гнізда, щоб полакувати їхнім медом із личинками. Серед відомих випадків: тридцять великих шершнів винищили 3 тис. бджіл за півтори години. Свою жертву шершні дроблять потужними щелепами. Бджоли теж виробили способи захисту: вуглекислота та тепло. Потрапляючи в «бджолину кулю» з високою температурою, шершень буде вбитий трудівницями за деякі хвилини. Крім цього, у кулі різко зростає концентрація вуглекислого газу.

Шершні корисні тим, що знищують комах, полегшуючи боротьбу садівників зі шкідниками городів, але користь шершнів закінчується тоді, коли вони поселяються на пасіках.

Без особливих зусиль шершні здатні знищувати досить великих комах, наприклад, сарану, мух та ос, що завдають відчутного збитку бджолиним сім'ям після завершення медозбору. Нападають шершні і на бджіл, але не завжди, а лише під час вирощування личинок. Атака найчастіше спрямована на бджіл старих чи хворих. Спійманих бджіл шершні відразу вбивають і в пережованому вигляді несуть у гніздо. Із огляду на той факт, що шершні використовують як їжу шкідників садових культур, а також старих і хворих бджіл, їх можна зарахувати до корисних комах.

Тим самим вони приносять користь, але тільки не тоді, коли вони починають будувати гнізда на пасіках. У цих випадках вони є страшними шкідниками та вбивцями здобувачів меду (Режим доступу: <https://gruzaperevozka.kiev.ua/chim-korisnij-shershen-dlya-lyudini/>; <https://zooclub.org.ua/ua/pereponchatokrylye/1324-shershen-obyknovennyu.html>).

Перспективи вивчення творчої спадщини Григорія Савича Сковороди

Упровадження державного стандарту базової середньої освіти та нових модельних програм із української літератури накладає велику відповідальність як на авторів-розробників, так і вчителів-практиків. Перші в часовому цейтноті розробляли програми. Як показує багаторічний досвід: програмо- і підручникотворення – невдячна і дуже складна справа. Задовольнити естетичні потреби, урахувати психологічні, фізіологічні та літературні розвиткові особливості проблемно, зробити оптимальний набір художніх текстів, щоб не порушити принципи науковості, доступності, наступності, естетично-художньої вартісності та ін. – архіважлива і складна справа. У вчителя літератури є можливість робити інший набір творів для текстуального вивчення, їхню кількість і час словесник також може регулювати, тому автор висловив свої міркування щодо доцільності вивчення байки Г. Сковороди «Бджола і Шершень» у 6 класі. Зроблено спробу подати можливий варіант репрезентації творчості поета, письменника, філософа – українського мудромисла. Творчий набуток автора не втратив своєї значущості й актуальності упродовж трьох століть та в час російсько-української війни, нищення культурних пам'яток рашистами, руйнації будівель та вбивства громадян України.

Запропонована байка Григорія Сковороди чинною модельною програмою, на наш погляд, не відповідає літературному розвиткові шестикласників і їхнім віковим особливостям. Байку «Бджола і шершень» варто було б перенести до 8 класу. За програмою вона колись вивчалася в 9 класі. У спадщині байкаря, за нашим переконанням, є тексти, які врахували б означене вище. До того ж вони розпочали б розмову / розмисли / дискусію серед учнів-читачів про проблему «спорідненості (сродності) праці», «щастя людини», «самотності на чужині» та втрат під час війни. Наприклад, байка «Зозуля і Дрізд»: «сила» байки «Робота наша – джерело радості. ... Шчасливий той, хто поєднав любе собі заняття із загальним. Воно є справжнє життя». Проблема природовідповідності та цінність людської діяльності – «завершення розпочатого» – байка «Жайворонки», «Годинникові колеса».

Перспективним є компаративне вивчення спадщини філософа. Продуктивним для цього напряму є порівняльне дослідження образу «саду» в поезіях Г. С. Сковороди, М. С. Вінграновського та Д. Д. Кременя. Звичайно, ця проблема стосуватиметься старшокласників або класу з поглибленим вивченням української літератури. У рамках дослідження для старшокласників можна окреслити перспективну тему щодо вивчення біблійних мотивів у творчості письменників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березанська Я. М. Ідеї пізнання істини та щастя у філософії Григорія Сковороди / Я. М. Березанська // IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучас-

на гуманітаристика», м. Переяслав-Хмельницький. – Переяслав-Хмельницький, 2017. – 281 с.

2. Булда М. І. Мудрець з Чорнухинського краю / М. І. Булда. – 2-е вид., доп. та перероб. – Чорнухи, 2006. – 48 с.

3. Екстракт 150. У 2 ч. Ч. 1. / за заг. ред. Л. Івшиної; упоряд. Н. Тисячна, О. Решетилова, М. Томак, І. Сондюков. – Київ : 2009. – 1040 с.

4. Крупа Н. П. Тематичні розробки занять елективного спецкурсу з медіаосвітнім компонентом для учнів 9 (10, 11) класів ЗЗСО «Ave, Skovoroda! Ідемо за Сковородою!»: друкована продукція / Н. П. Крупа. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020 – 126 с.

5. Модельна навчальна програма. «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) / за ред. Т. О. Яценко. – Режим доступу : <https://cutt.ly/k1IXaY1>. Дата відвідування 01.12.2022.

6. Наш першорозум: вивчення творчості Г. Сковороди в школах, ліцеях, гімназіях, коледжах : методичний посібник / за заг. ред. Г. Л. Токмань, М. П. Корпанюка. – Переяслав-Хмельницький : ФОП О. М. Лукашевич, 2012. – 420 с.

7. Сковорода Г. С. Діалог. Потоп Зміїний / Г. С. Сковорода // Антологія християнства. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – С. 277–287.

8. Сковорода Г. С. Твори. У 2 т. Т. 1 / Г. С. Сковорода. – К. : АТ «Обереги», 1994. – С. 114–223.

9. Сковорода Г. С. Твори. У 2 т. Т. 2. / Г. С. Сковорода. – К. : АТ «Обереги», 1994. – С. 145–146.

10. Сковорода Григорій: образ мислителя / упоряд. : В. М. Нічик, В. Є. Бишовець, Я. М. Стратій. – К., 1997. – 456 с.

11. Степаненко І. В. Метаморфози духовності в ландшафтах буття / І. В. Степаненко. – Харків : ОВС, 2002. – 256 с.

12. Хамітов Н. В. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології : навч. посіб. зі словником / Н. В. Хамітов, Л. Н. Гармаш, С. А. Крилова. – Вид. 4-е, перероб. та доп. – К. : КНТ, 2016. – 396 с.

13. Харченко Л. М. Концепт духовної цілісності особистості у філософії Григорія Сковороди / Л. М. Харченко // Переяславські Сковородинівські студії : філологія, філософія, педагогіка : зб. наук. праць / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. – Ніжин (Чернігів. обл.) : Лисенко М. М., 2019. – Вип. 6. – С. 255–263.

14. Харченко Л. М. Ціннісні виміри концепту щастя у філософії Григорія Сковороди / Л. М. Харченко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філософія. – 2020. – Т. 31(70), № 2. – С. 55–60. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntsph_2020_31\(70\)_2_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntsph_2020_31(70)_2_12). DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-2933/2020.2/10>.

15. Чупрій Л. В. Вплив Г. Сковороди на формування української кордоцентричної традиції / Л. В. Чупрій // Українознавство. – 2020. – № 2. – С. 120–129. – DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.2\(75\).2020.206816](https://doi.org/10.30840/2413-7065.2(75).2020.206816).

16. Шуляр В. І. Ціннісно-етична парадигма в системі літературної освіти Нової української школи: теоретико-методична візія: практико-орієнтована монографія. В 3 ч. Ч. 1. / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОППО, 2022. – 198 с.

**THE CONCEPT OF «PERSON'S SPIRITUAL INTEGRITY»
IN TERMS OF HRYHORII SKOVORODA VALUES AND SCHOOL
LITERARY EDUCATION**

Shuliar Vasyl,

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor Department of Language,
Literature, Art and Aesthetic Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
vasyl.shuliar@moippo.mk.ua*

The article examines the concept of the person's «spiritual integrity». The problem is relevant and substantiated in terms of Hryhoriy Skovoroda's legacy for value orientations. For this purpose, a number of philosophic works of the have been studied. The components of a person's spiritual integrity are analyzed. The work has been transformed into the system of literary education as a whole. There were used written texts by Hryhorii Skovoroda according to the curricula for the 6th grade. Models for the concept of «person's spiritual integrity» by visual means have been developed. We used the principles of the triadic philosophy to comprehend all subjects of literary education. Teaching recommendations for the study of Hryhorii Skovoroda's works are offered to philologists. The literary study was developed taking into account the components of the concept of «person's spiritual integrity».

The author has provided a number of procedures to organize reading activities for sixth graders. Suggested learning context matches the target task of literary education. Their implementation involves a set of dialogical reading activity. Each of the types contains clear outcomes. They correspond to subject and key competence, core skills, and value attitude. All this involves within the context selecting literary tasks and developing the reader's own conscious attitude to the character and to the author.

The author analyzed the publications of philosophers, teachers, and educators in the context of spirituality development. The regulatory documents in general and the curricula in terms «Ukrainian literature» of the New Ukrainian School were analyzed. The experience of teachers regarding the study of Hryhoriy Skovoroda's literary works was studied. We have built a perspective for further research of the outstanding philosopher, Hryhorii Skovoroda's legacy. One of them is the «garden» concept in the works of Hryhorii Skovoroda, Mykola Vingranovskiy, and Dmytro Kremin. This topic will be relevant for high school readers.

Keywords: *concept; Hryhoriy Skovoroda; «person's spiritual integrity»; spirituality; «The Bee and the Hornet»; «three-dimensionality of the world»; transformational processes; triadicity; visual means.*

REFERENCES

1. Berezanska, Ya. M. (2017). Idei piznannia istyny ta shchastia u filosofii Hryhoriia Skovorody [Ideas of knowledge of truth and happiness in the philosophy of Grigory Skovoroda]. *IV Mizhnarodna naukovopraktychna internet-konferentsiia «Suchasna humanitarystyka»*. Pereiaslav-Khmelnytsk, 95–100 (ukr).
2. Bulda, M. I. (2006). *Mudrets z Chornukhynskoho kraiu* [Mudrets z Chornukhynsky region]. Chornukhy (ukr).
3. Chuprii, L. V. (2020). Vplyv H. Skovorody na formuvannia ukrainskoi kordotsentrychnoi tradytzii [The influence of H. Skovoroda on the formation of the Ukrainian cordocentric

tradition]. *Ukrainoznavstvo*, 2, 120–129. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.2\(75\).2020.206816](https://doi.org/10.30840/2413-7065.2(75).2020.206816) (ukr).

4. Khamitov, N. V., Harmash, L. N. & Krylova, S. A. (2016). *Istoriia filosofii: problema liudyny ta yii mezh. Vstup do filosofskoi antropologii yak metaantropologii* [History of philosophy: the problem of man and his limits. Introduction to philosophical anthropology as meta-anthropology]. K.: KNT (ukr).

5. Kharchenko, L. M. (2019). Kontsept dukhovnoi tsilisnosti osobystosti u filosofii Hryhoriia Skovorody [The concept of the spiritual integrity of the individual in the philosophy of Grigory Skovoroda]. *Pereiaslavski Skovorodynivski studii: filolohiia, filosofii, pedahohika*, 6, 255–263 ([Ed. M. P. Korpaniuk]. Nizhyn (Chernihiv. obl.): Lysenko M. M. (ukr).

6. Kharchenko, L. M. (2020). Tsinnisni vymiry kontseptu shchastia u filosofii Hryhoriia Skovorody []. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filosofii*, 31(70), 2, 55–60. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntsph_2020_31\(70\)_2_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntsph_2020_31(70)_2_12). DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-2933/2020.2/10> (ukr).

7. Krupa, N. P. (2020). *Tematychni rozrobky zaniat elektynnoho spetskursu z mediaosvitnim komponentom dlia uchniv 9 (10, 11) klasiv ZZSO «Ave, Skovoroda! Idemo za Skovorodou!»* [Thematic development of elective special course classes with a media education component for students of 9th (10th, 11th) grades of ZZSO «Ave, Skovoroda! Let's follow Skovoroda!»]. Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity» (ukr).

8. Modelna navchalna prohrama. «Ukrainska literatura. 5–6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 № 795) (Ed. T. Yatsenko). Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.14.07.pdf. (ukr).

9. *Nash pershorozum: vyvchennia tvorchosti H. Skovorody v shkolakh, litseiakh, himnaziakh, koledzhakh* (2012). [Our primitive mind: studying the work of H. Skovoroda in schools, lyceums, gymnasiums, colleges]. (Eds. H. L. Tokman & M. P. Korpaniuk). Pereiaslav-Khmelnitskyi: FOP O. M. Lukashevych (ukr).

10. Nichyk, V. M., Byshovets, V. Ye. & Stratii, Ya. M. (1997). *Skovoroda Hryhorii: obraz myslitelia* [Hryhoriy Skovoroda: the image of a thinker]. K. (ukr).

11. Shuliar, V. I. (2022). *Tsinnisno-etychna paradyhma v systemi literaturnoi osvity Novoi ukrainskoi shkoly (teoretyko-metodychna viziia)* [Value-ethical paradigm in the system of literary education of the New Ukrainian School (theoretical and methodological vision)]. I chastyna. Mykolaiv: OIPPO (ukr).

12. Skovoroda, H. S. (2010). Dialoh. Potop Zmiinyi [Dialogue. The Snake Flood]. In *Antolohiia khrystianstva*. Ternopil: Mandrivets, 277–287 (ukr).

13. Skovoroda, H. S. (1994). *Tvory u dvokh tomakh* [Works in two volumes]. T. 1. K.: AT «Oberehy», 114–223 (ukr).

14. Skovoroda, H. S. (1994). *Tvory u dvokh tomakh* [Works in two volumes]. T. 1. K.: AT «Oberehy», 145–146 (ukr).

15. Stepanenko, I. V. (2002). *Metamorfozy dukhovnosti v landshaftakh buttia* [Metamorphoses of spirituality in the landscapes of life]. Kharkiv: OVS (ukr).

16. Tysiachna, N., Reshetylova, O., Tomak, M. & Sondukov, I. (2009). *Ekstrakt 150* [Extract 150.]. (Ed. L. Ivshyna). U dvokh chastynakh. Chastyna persha. Kyiv (ukr).